

és várni itt a fák alatt
a Dunakorzó gesztenyéi
kis Lou egy levél se marad
fekete-fehérre cseréli

az ősz az ősz a nyár hevét
kialszik minden nemsokára
a víz elfolyó messzeség
az ősz halott hó hull a fára

levert diófa hánata
az öröm ráadás a jajra
mi volt csak volt idő szaga
a szót sincs ami visszacsalja

az éj leszáll a rúd mihez
a csillagok vannak kikötve
halott az ősz a hó neszez
többé sose és mindörökre

Ferencz Győző

AMI A FONTOSABB

„Nem kell költőnek lennem mindenáron” – ilyenféle megjegyzésekbe, egyáltalán, olyan vers-címekbe, mint a NEM A VERS, gyakran ütközní Vas István kötetében. „Tudom, tudom, te is egy küssé szégyeled, / Hogy nem úgy írok, mint az igazi énekesek”; ez egy másik, ugyancsak jellemző című versből van már, az ULTIMA REALITAS-ból. Érdemes odafigyelni erre a rímre: ahogyan valóban nem énekel. A hívó szó magánhangzósora, az *é-e-e* megnyúlik, és *é-e-e* lesz belőle, igazi tompa asszonánc, amelyben ráadásul egyetlen mássalhangzó sem felel meg a párjának: *szégyeled, énekesek*. Ez a *k* és *s* azonban mégiscsak visszaválaszol valamire. A hívó rím előtti szóra: *küssé. Küssé szégyeled, énekesek*. Ettől olyan izgalmas, telten disszonáns a két sor hanghatása. Milyen is tehát az „igazi énekes”?

És főleg, mit jelent ez a folyamatos önellenőrzés, a költői szerepnek ez a kételyekkel tűzdelt, belső vizsgálata? Belső, mert szakmai, verstechnikai segédeszközökkel történő vizsgálata. Alkat dolga? A modern szerep- és nyelvkritika áramának hordaléka? Vagy mindössze csak az, amit mond, hogy „Sőt, néha magam is eléggé szégyelem magam, / Hogy így beszélek, ilyen hétköznapian”? Látszólag áttételek nélkül? Akármilyen legyen is a válasz, nemes előzményekre nyúlik vissza a magyar lírában ez a magatartás: „lenni közönséges ember, mint más”.

„A versel unva trom”, írja Arany, akitől bő idézetsort válogathatnánk össze egészen

odáig, hogy „*Mi vagyok én? Senki Pál*”. És a vonakodó próféta, Jónás költője is szüntelenül újraértékeli szerepét, beméri lehetőségét. Aztán itt van Szabó Lőrinc. Ő nem közvetlenül kérdezi rá a lírai megszólalás lehetőségére, de elemző önmegismerésének irányultsága és köznapi versdikciója feltétlenül ide kapcsolja. És még tovább tekintve, az ironikussá fokozott játékoság, illetve játékos-ironikus szerepváltás költőinek, Kosztolányinak és Weöresnek önreflexív versszemlélete vagy Nemes Nagy Ágnes lírájának önfegyelmező-eltávolító gesztusa nem említhető-e itt? Arany, Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Weöres, Nemes Nagy, Vas – valamennyien kilátnak magukból. Látják önmagukat, nem pedig narcisztikusan nézik. Ha van közös vonás ennyi eltérő költészetben, akkor ez. Nevezik az ilyen költőket józannak, gondolatának, analitikusnak, objektívnak, tárgyiasnak, metafizikusnak, rákérdezőnek, melyikét s mikor minek.

Ebből az objektíváló látásmódból fakad az érzelmi-gondolati többrétegűség: a gondolatilag kimunkált élmény és az önfigyelő-fegyelmező nyelvi megformálás hozama. Ily módon többdimenziós az az egyetlen tompa rím az ULTIMA REALITAS elején. Nem az, aminek látszik, a csupasz, jelzésszerű rím mögött késleltetett, rafinált együtt hangzás sejdül föl, amögött meg ott vibrál a modern idegesség, és így tovább. De az érzelmi-gondolati-nyelvi összetettségen túl van itt még valami, bár a magyar költészetben már ennyi sem közönséges.

Az ilyen versekben ott működik a költő minden tudása, ott lüktet minden szakmai szenvedélye. A kételkedő, önmagát élveboncoló, a világot ízeire szedő és ismét összerakosgató költő valamennyi fortélyá látható. „*Itt minden mutatva lesz*”, ahogy a kabarékuplé éneklé, de nem a magamutogatás kényszeres hivalkodásával, hanem a pontosabb önmeghatározás miatt. Az alkotás folyamata (és végeredménye) nincs a misztika ködpárájába burkolva: „*Élni, költőnek lenni csak tanultam. / Én nem az vagyok, aminek születtem: / Az az enyém csak, amit megszereltem*”, mondja a NEM A VERS közepén, a MŰVÉSZET című verse pedig így végződik: „*Te kövessed az ősz forrást, a bedugultat: / A meggyalázott átlagéletet.*” Vas István költészetének egyik megnyerő, lefegyverző tulajdonsága, hogy nem kívánja eltakarni saját létrejöttének titkait. Miért is tenné, az is a megfigyelés tárgya, az volt már Arany János tőkharangként kongatott versétől kezdve minden hasonló alkatú költőnél. Épp ezért, ki írt náluk értőbben és érthetőbben esszét a költészet belügyeiről?

De a legtöbbet mégis csak a versek árulnak el önmagukról. Más árulnak el. A vers mint tárgy, megmunkált nyelvi anyag, formálódásában megragadott ötlet, élményből születő versélmény: nemcsak a lélek, nemcsak a versbe fogott tapasztalat, hanem a teremtdés analízisét is elvégzi. Csak figyelni kell.

Vannak költők, akiktől nem lehet tanulni. Fogásaik elsajátíthatók, hangjuk ízeire bontható, szerkezeteik szétszalazhatók; de önszemléletük oly egynemű, hogy tőlük nem vezet tovább út. Nem kérdezőnek, kinyilatkoztatnak. Ady ilyen. Bizonyos tekintetben Pilinszky, József Attilával óvatosan kell bánni. Voltaképpen Kosztolányival is. De tőlük azért lehet még tanulni. Mindez nem kíván minősítés lenni. Csak annyit jelent, hogy Aranyt, Babitsot, Weörest, Vast előveszem pusztán azért, hogy megnézzem, hogyan csinálják. Mindnek külön helye van.

Vasnak is. Nála például azt érdemes szemügyre venni, ahogyan végül is kimondja azokat a szavakat. Azokat a modernizmusban rég *leírt* szavakat. De ő, a köznapiság, az átlagélet költője, kimondja. Nem idézőjelbe téve, nem szóviccekbe csavarva, ironiával hitelesítve: ő maga áll e szavak mögött, csak úgy, ahogy van. Ha már kételkedő, intellektuális költészetről esett szó, szolgáljon példaképp a KÉRDEZŐ INÓ cí-

mű vers. Így fejeződik be: „Az Idő tágranyílt szemébe látok. / Vad tükrrei felém villámlanak: / Új szépségek és örök pusztulások.” Ez tanulható Vastól, hogyan lehet mégis, dacára az egész huszadik századnak, sőt a tizenkilencediknek, így odatenni az „Új szépségek és örök pusztulások”-at. Megannyi kihívás e három sor minden szava. Új, ráadásul szépség, örök, kontra pusztulás. Nem is beszélve a nagybetűs *Időről*, a poétikusan vadul villámló tükrökről. Aki ért a vershez, tudja, hogy ezt nem lehet csak úgy, az ilyesmit elő kell készíteni. De hol itt az előkészítés? Az egész vers ilyen: „Nem emlékeznek tavalyi kínomra / A zöldarany, tavalyi levelek”, ez a kezdet, a felütés. Rögtön utána azonban ez jön: „Lehet-e, hogy a rikkancs is kimondja, / Amit tavaly nekem se lehetett?” Amit tehát a versolvasói ízlés jó ideje poétizálnak érez, és csak különleges alkalmakkor fogad már el, azt alig észrevehetően ellensúlyozza a versben az előbeszédet idéző egyenes szórend, csonkítatlan mondatszerkezet, konkrét személyesség, egyszóval normális hang. Végig, az egész versben. Ebben a versben így, máshol máshogy, mindig kimondja, amit akar. Mindig van mit kimondania. Be tudja illeszteni verszárlatba az olyan hagyományos hasonlatot (!) is, hogy „Mint kagyló mélye holt tenger zúgását, / Őrzi szerebniünk búcsúját a Campo” (SIENA). Mi ennek a trükkje? A végére tett idegen név? Vagy egyszerűen csak az, hogy mégis leír ilyet? Vajon hány olvasó tudja, hogy Siena főtere valóban kagyló alakú?

Tanulható továbbá, mikor nem tartja be a szótagszámot, hogyan bicsaklítja ki a ritmust; csöppet sem útkölt, bárki által elleshető eljárások. Csak az az övé, amit megszerzett, de azt rögtön át is adja. A szerkezeteket. Azt, ahogyan AZ ÜRES HÁZBAN végső paradoxonát – „Végleg kihuny a szem. De el nem vész a látás” – előlegzi a költemény elején elhelyezett szinesztézia: „Úgy látszik, végleges / E süket némaság.” Hogy két srilisztikai alakzat belső, lényegi megfeleltetése versszervező erő legyen – irigylésre méltó lelemény.

A ROSTIRÓNT LETETTEM: egyik utolsó versének címében a rostirónt korántsem szimbolikusan tette le, hanem az EVANGÉLIUM-ok átköltése után, a munka végeztével. Vas István, akinek költészetéből oly gazdagon lehet meríteni, természetesen maga is folytat. Hogyne: „S könyörög a kétely és a hűség: / Tánudj fel már bennem, örök Húsvét!” Nem sok példa van a magyar költészetben hasonlóan hangsúlyos helyzethez hozott disszonáns rímre. Vörösmarty LISZT FRENCHÉZ írt ódájának híres egybekondulása, „hú tokon” – „húrokon” kínálkozik elsőként. De az igazi előkép a JÓNÁS KÖNYVÉ-nek két sora: „Jónás majd elmegy, de helyette jó más, / Így gondolá az Úr; csak ezt nem tudta Jónás.” Vas Jézus-versének kicsorbult, dacos-diadalmas ríme a keserves prófétaság babitsi humorára felel.

Nem mintha, akár vonakodva is, bármiféle prófétai szerepre vállalkozott volna, akár csak átmenetileg. Az annyiszor emlegetett és lírába emelt köznapiság ennek vetületében értelmezhető. „Az ember a fontosabb” költőtől meglepő kijelentés, alulfogalmazott hitvallás. Nem, a vers csakugyan nem kell mindenáron. Hagyjuk most, milyen áron. Vas István egész nemzedéke előtt többször is élesen fölvetődött a költői elhallgatás és megszólalás ellentétének morális kérdése. A kor politikai eseményei és az irodalmi-nyelvi megnyilatkozás belső működése is a költői szó elhalása felé mutatott. Volt, akit a hatalom hallgattatott el, volt, akit saját erkölcsi érzéke. A nyilvános hallgatás ugyan megváltoztatta a magánmegszólalás akusztikáját, a kettő azonban, a szó és a csend szemben álló, ellentétes pólushént merült föl. Sokféle hangot gerjesztett ez a feszültség, sokféle válasz született erre a kihívásra: monumentális életművek építették magukba a némaságot, illetve változtatták meg a szavakhoz szűződő költői viszonyt,

hogy ismét dolgozni tudjanak anyagukkal. Vas példája szerint a hallgatás és a megszólalás a költészetben nem ellentétek. A politikai irodalomvezérlés vagy az irodalmi iránydivatok által leértékelt szó, illetve a politikai betiltások vagy a művészetetika belső parancsa által kirótt némaság, tehát a két, költészetre oly veszélyes szélsőség között talált egy sávot, ahol egyensúlyozhatott, sőt ahol szelleme terjeszkedhetett. A köznapiság és átlagélet költőietlen mezszyéje volt ez. Itt nem kellett sem prófétának, sem ellenprófétának lennie, nem kellett természetétől idegen szerepeket vállalnia. Itt azonban még egyáltalán meg lehetett szólalni. Többet is adott ez a – kedvelt szavával – „lefokozott” helyzet: a fölösleges, pontatlan beszédet nem tűrte. *„Nekem elég a nyelv, úgy, ahogy találtam”* – ez végső, leszűrt válasza a költői kifejezhetőséget illető kételyekre. A normalitásból teremtett költészetet, abból a tapasztalatból, hogy valahogy teremtődik alkalom életre, írásra. Fölismerte, hogy a szándékolt köznapiságba húzódva komplementer, ami amúgy kizáró ellentét. *„Hogy pontatlan? És ha pontatlan, ki bánja? / Sosem törekedtem teljes pontosságra.”* Lehet-e ennél pontosabban megfogalmazni, hogyan létezhet, születhet szemünk láttára – mindenek ellenére – a költészet csodája?

Semmi sem szavatolja, hogy a márványba vésett igék tartósabbak, mint a rostirónnal rótt jegyzetek. Persze, nem a vers, de ha már, akkor a rímek, alakzatok, szerkezetek számítanak. Azok őrzik az embert. Fontos versek sugározzák a tudást, hogy a szavak érvénye az artikuláció minőségén múlik: a hang képezhető, a dolgok mégiscsak ki mondhatók.

Vörös István

NYAKLÁNC AZ ASZTALON

Vas István költői önformálásáról

Vas István századunk legkövetkezetesebb magyar költője. Költészete – sőt egész írói munkássága – felfűzhető egyetlen gondolat (vagy felismerés) fonálára. Igaz, ez a fonal úgy kanyarog, mint a nyaklánc, ha az asztalra letesszük. Sok mindent érint.

Vas Istvánt olyan felismerés indította el költői pályáján, ami más tehetséges induló költőknek az elnémulását szokta okozni. Mire is jött rá? A MÉRT VIJJOG A SASKESELYŰ?-ben írja: *„Mindazt, amit más el tud mondani, mindenki más jobban tudja elmondani.”* Súlyos, szigorú szavak. A saját hasonlataitól kitisztuló szemet azonban nem homályosítják el az önsajnálát könnyei. Épp ellenkezőleg. Megvilágosodik előtte az, hogy még így is, a minden látszólagos elvesztése után is marad valami: *„Ha egyáltalában érdemes valamit mondanom, csak olyat, amit más nem tud elmondani.”* Minden költőnek ez a szándéka persze, csak hogy legtöbbjüket nem a saját tehetségük fölött érzett kétely indítja erre az elhatározásra. Nem a lemondás, hanem a költői hódítási akarás. De mi marad, amiről senki más nem tud beszélni, mert nem tud róla annyit, mint mi? Hát igen, saját magunk. *„Miben híztam?”* – teszi fel a kérdést Vas. – *Nem a tehetségemben, hanem a*